

ANDRZEJ WRZYSZCZ

 <https://orcid.org/0000-0002-9824-4251>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

**„Obrona Lwowa 1939”. Tom 1:
„Dokumenty 1—16 września” (341 s.)
Tom 2: „Dokumenty 17—22 września”
(421 s.), red. nauk. A. Wesółowski,
Copyright © 2018 by Tetragon (b.m.w.)
Zasady profesjonalizmu
w edytowaniu publikacji źródłowych —
artykuł recenzyjny**

Przed dziesięciu laty Przyjaciele i Uczniowie Wielce Szanownego Pana Profesora Józefa Ciągwy postanowili uczcić siedemdziesiąt rocznicę Jego urodzin. Przygotowali Księgę Jubileuszową dedykowaną Panu Profesorowi. Nie znalazłem się wówczas wśród grona autorów artykułów opublikowanych w tej Księdze, ale nie wynikało to z braku poważania dla dorobku naukowego Pana Profesora Józefa Ciągwy. Powierzono mi bowiem funkcję recenzenta wydawniczego całej opracowanej w 2009 r. monografii¹. Z wielkim zadowoleniem

¹ *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin.* Red. A. Lityński. Katowice 2009, 869 s.

dowiedziałem się o następnej cennej inicjatywie mającej na celu uhonorowanie Pana Profesora. W związku z przypadającą w 2021 r. pięćdziesiątą rocznicą publicznej obrony Jego rozprawy doktorskiej przygotowany jest dedykowany Jubilatowi specjalny tom czasopisma „Z Dziejów Prawa”. Zaproszenie mnie do udziału w tym przedsięwzięciu z wdzięcznością przyjmuję, poczytuję to sobie za wielki zaszczyt.

Publikacja stanowiąca przedmiot niniejszego artykułu recenzyjnego jest pierwszą częścią szerszego planu wydawniczego. Opracowanie to zostało ogłoszone drukiem w 2018 r. i stanowi niewątpliwie ważny wkład w wiedzę historyczną na temat wojny obronnej Polski we wrześniu 1939 r. Zawiera dokumenty polskich władz wojskowych, ale także władz cywilnych (dużo skromniejsze), odnoszące się do szeroko rozumianej obrony Lwowa przed wojskami niemieckimi w dniach 1—22 września 1939 r. Wyjątkowo tylko przytoczono dokumenty niemieckie i sowieckie, które w omawianym okresie przetłumaczone zostały na język polski. Planowane są dwie kolejne części, które mają obejmować polskie relacje, wspomnienia (może fragmenty pamiętników i memuarów?) oraz (część III) dokumenty i wspomnienia niemieckie. Zrezygnowano z edycji materiałów rosyjskich, które zostały już częściowo opublikowane, ze względu na utrudniony dostęp do tych źródeł. Zachęcałbym jednak do ponownego rozważenia decyzji o tej rezygnacji, nawet fragmentaryczne poszerzenie naszej wiedzy na ten temat byłoby cennym wkładem w rozwój polskiej historiografii wojskowości.

Dobór adekwatnych źródeł i przygotowanie ich do wydania drukiem to zadanie dla doświadczonych pracowników naukowych. Nie mam wątpliwości, że wymaga ono takich samych kompetencji badawczych, jak tworzenie syntetycznych opracowań w formie artykułów naukowych, monografii i podręczników dla uczniów i studentów. Według mnie, edycja źródeł to szczególnie trudna i wymagająca skrupulatności dziedzina nauk historycznych i prawnych.

Przedmiotem niniejszego artykułu recenzyjnego jest publikacja, która spełnia te kryteria w pełnej rozciągłości. Na szczególną pochwałę zasługuje moim zdaniem obszerne, merytoryczne i niezwykle ważne dla czytelników wprowadzenie. To profesjonalna, wyważona synteza, dająca wiarygodną podstawę do właściwego odczytywania poszczególnych dokumentów źródłowych i gwarantująca swobodną ich interpretację. Obszerność tego fragmentu recenzowanej publikacji (ponad 100 s.) pozwala według mnie na potraktowanie go jako opracowania spełniającego wymogi stawiane monografiom, zwłaszcza że baza źródłowa ma charakter imponujący.

Na wyraźne podkreślenie zasługuje moim zdaniem zastosowanie bardzo dojrzałego, przemyślanego porządku przytaczania dokumentów wydawanych w kolejnych dniach września 1939 r. Wykorzystano tu kryterium mieszane: chronologiczno-rzeczowo-hierarchiczne. Priorytet miały względy czasowe. Źródła uporządkowano w odniesieniu do każdego dnia wojny: w pierwszym tomie było to szesnaście kolejnych dni (1 IX—16 IX 1939 r.), w drugim tomie sześć

następnych dni (17 IX—22 IX 1939 r.). Granice chronologiczne nie budzą tu żadnych wątpliwości: początek drugiej wojny światowej — kapitulacja Lwowa.

Kolejność przytaczania dokumentów pod konkretnymi datami została dogłębnie przemyślana pod względem merytorycznym. W pierwszym rzędzie zamieszczone są rozkazy i zarządzenia operacyjne, w drugim zarządzenia i korespondencja w sprawach organizacyjnych, obsady personalnej, dyscypliny, łączności, transportu, następnie rozkazy, zarządzenia i korespondencja w sprawach kwatermistrzowskich, potem dokumenty władz cywilnych związane z obroną miasta, meldunki i korespondencja policji, później meldunki sytuacyjne i na koniec komunikaty prasowe.

Nie budzi także zastrzeżeń zasada hierarchiczności zastosowana w recenzowanej pracy, uwzględniająca podległość służbową obowiązującą w Wojsku Polskim. Na pierwszym miejscu przedstawiono rozkazy dowództw nadrzędnego szczebla: Sztabu Naczelnego Wodza, dowództwa Armii „Małopolska”, dowództwa Okręgu Korpusu VI, dowództwa Grupy Obszaru Obrony Lwowa. Na drugim miejscu zamieszczono rozkazy i zarządzenia Dowództwa Obrony Lwowa, na kolejnym — rozkazy i zarządzenia organów podległych Dowództwu Obrony Lwowa. Analogiczny układ wykorzystano w stosunku do publikacji dokumentów sprawozdawczych: meldunków sytuacyjnych, zestawień zbiorczych, meldunków i raportów bojowych.

Powstał w ten sposób bardzo przejrzysty układ opiniowanego opracowania źródłowego, umożliwiający czytelnikowi bieżące śledzenie zmieniającej się z dnia na dzień sytuacji militarnej, ale także ewoluujących warunków społecznych, narodowościowych, gospodarczych i socjalnych. Konstrukcja ta ułatwia także uczonym badającym konkretne szczegółowe kwestie sięganie bezpośrednio tylko do zagadnień, które ich najbardziej interesują.

Zaletą pracy są mapy i ilustracje rzetelnie dokumentujące treść wywodów zawartych we wprowadzeniu, a jednocześnie właściwie uzupełniające materie będące przedmiotem przytaczanych tekstów źródłowych. Na szczególną uwagę zasługują szkice przedstawiające pozycje poszczególnych oddziałów wojskowych oraz przebieg działań bojowych. Odnoszą się one do usytuowania i aktywności oddziałów polskich, analogicznie także oddziałów niemieckich, ale zamieszczono również rysunki obrazujące usytuowanie i akcje militarne oddziałów należących do obu stron. Wartościowym uzupełnieniem narracji zawartej we wprowadzeniu są tabele i wykazy, które mogą być podstawą szczegółowych badań statystycznych. Wskazane wyżej elementy (mapy, ilustracje, szkice, rysunki, tabele, wykazy, plany miasta Lwowa) zostały wykorzystane także w podstawowych źródłowych fragmentach opracowania w tomie 1. i 2.

Recenzowana publikacja jest cenna przede wszystkim dla historii wojskowości, ale zainteresować może też uczonych zajmujących się dziejami ustroju i administracji. Na uwagę zasługują przede wszystkim skomplikowane relacje

między różnymi dowództwami wojskowymi. W mojej ocenie dokumenty tu przywołane świadczą o kłopotach z koordynacją działań wielorakich struktur działających we wrześniu 1939 r. na różnych szczeblach dowodzenia w Wojsku Polskim. Historyków ustroju i prawa zainteresują na pewno fragmenty odnoszące się do roli organów administracji rządowej i samorządowej, funkcjonujących na bezpośrednim zapleczu walk zbrojnych.

W mojej ocenie wymienione wyżej zalety recenzowanej publikacji wynikają w bardzo dużej mierze z imponującego doświadczenia redaktora naukowego w przygotowywaniu tego rodzaju materiałów źródłowych. Pan Doktor Andrzej Wesołowski jest autorem lub współautorem ponad stu pozycji, które ukazały się drukiem. Są wśród nich monografie naukowe, artykuły naukowe, publikacje popularnonaukowe, ale ogromna większość jego dorobku to praca nad różnorodnymi źródłami. Znajdujemy tu opracowania będące typowymi edycjami źródeł archiwalnych, lecz są też bardziej kompleksowe prace, w których zaprezentowane dokumenty są opatrzone obszernym komentarzem noszącym cechy monografii². Recenzowana tu publikacja ma według mnie taki właśnie charakter, o czym już wcześniej wspominałem.

Chcę podkreślić ogrom wiedzy Andrzeja Wesołowskiego na temat osiągnięć innych uczonych zajmujących się opracowaniem i edycją materiałów źródłowych. Podam tylko jeden przykład odnoszący się do twórczości Artura Leinwanda. Dla opracowania wskazanej w tytule recenzowanej publikacji problematyki najbardziej przydatne są *Dokumenty obrony Lwowa 1939* jego autorstwa³. Dzieło to zostało oczywiście skrupulatnie wykorzystane. Warto jednak podkreślić, że w stosunku do jego zawartości niniejsza pozycja jest o wiele obszerniejsza. Doktor Wesołowski odnalazł i opublikował wiele nowych dokumentów. Postanowił również zastosować inną strukturę wewnętrzną. O jej zaletach z naukowego, ale także praktycznego punktu widzenia pisałem już wyżej.

² Wymienię tu tylko kilka najważniejszych według mnie publikacji: *W cieniu wojny i polityki. Sądownictwo Wojska Polskiego na froncie wschodnim w latach 1943—1945*. Toruń 2003, 467 s.; *Szczerców—Góry Borowskie 1939. Walki 30. Dywizji Piechoty i jej sąsiadów w dniach 3—6 września 1939 r.* Warszawa 2006, 616 s.; „*My Strzelcy Polescy...*”. *Udział 84. Pułku Strzelców Poleskich w wojnie 1939 r.* Warszawa 2007, 816 s. (część opisowa s. 7—223, dokumenty s. 229—816); *Mokra Działoszyn 1939. Działania wielkich jednostek Grupy Operacyjnej „Piotrków” w pierwszych dniach kampanii 1939 r.* Warszawa 2014 (współautor J.S. Tym), 816 s.; *U źródeł Sztabu Generalnego Wojska Polskiego 1918—1921*. Warszawa 2008, 224 s. (współautor K. Sikora); *Odrodzenie Wojska Polskiego 1918—1921 w materiałach Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie*. Warszawa 2008, 340 s. (A. Wesołowski był kierownikiem zespołu autorskiego i autorem 50% tekstu komentarza); *Żołnierze Września 1939*. Warszawa 2009, 365 s. (współautor K. Sikora); seria publikacji źródłowych o Samodzielnej Grupie Operacyjnej Polesie z lat 2013—2015 i in.

³ *Dokumenty obrony Lwowa*. Opr. A. Leinwand. Warszawa 1997, 282 s.; A. Leinwand: *Odnalezione dokumenty Dowództwa Obrony Lwowa*. „*Rocznik Lwowski*” 1992, T. 2, s. 33—57.

Zwracam również uwagę na obiektywną ocenę zamieszczanych w recenzowanym opracowaniu dokumentów. Tu także podam jeden, ale bardzo znamienity przykład. Chodzi o relacje pułkownika dyplomowanego Kazimierza Ryzińskiego, który był wysokim oficerem podejmującym istotne decyzje w okresie obrony Lwowa we wrześniu 1939 r. (użyto określenia, że był on „duszą całego sztabu i całej obrony”). Andrzej Wesołowski poddaje te dane drobiazgowej i czasem krytycznej recenzji, w porównaniu z innymi materiałami źródłowymi⁴.

Doceniam solidność w interpretacji dokumentów obcych państw. Naświetlenie sytuacji z innych stron (źródła niemieckie i sowieckie) to niewątpliwie zaleta recenzowanej publikacji. Jako spektakularny przykład podam udział niemieckich czołgów w zdobywaniu Lwowa (tak wynika z polskich dokumentów źródłowych). Autor recenzowanego opracowania opowiada się (moim zdaniem słusznie) za tezą, że we wrześniu 1939 r. czołgów niemieckich pod Lwowem nie było⁵.

Standardem w tego typu edycjach źródeł są indeksy nazw geograficznych. Sporządzono je bardzo szczegółowo, dla dwóch tomów oddzielnie. Podstawowy zakres terytorialny opracowania obejmuje stosunkowo niewielki obszar: Lwów i niezbyt rozległe tereny okalające to miasto. W tej sytuacji niezwykle ważne było odrębne uwzględnienie wewnętrznych nazw miejskich Lwowa (toponimów i obiektów), które niejednokrotnie miały charakter tylko potoczny; trudno ich szukać w oficjalnych wykazach jednostek administracji lokalnej. Ta skrupulatność bardzo ułatwia czytelnikom śledzenie dynamicznych zmian w położeniu poszczególnych jednostek wojskowych walczących państw. Konieczne było oczywiście także opracowanie indeksu nazwisk. Sporządzono go, analogicznie do indeksu nazw geograficznych, oddzielnie dla dwóch tomów. Trzeba docenić, że większość zestawionych tu nazwisk należy do osób mało znanych lub zupełnie nieznanymi w dotychczasowej historiografii. Są to w bardzo przeważającej liczbie obywatele II Rzeczypospolitej, Rzeszy Niemieckiej i — w mniejszym wymiarze — Związku Sowieckiego. W recenzowanej publikacji można także znaleźć mało znane fakty odnoszące się do losów znanych postaci historycznych. Najlepszym przykładem wydaje się aktywność generała Kazimierza Sosnkowskiego związana z walkami pod Lwowem⁶ czy też rola generała Władysława Langnera we wrześniu 1939 r.⁷

Z zadowoleniem zaobserwowałem wysoką jakość korekty redakcyjnej. Znalazłem bardzo nieliczne błędy i usterki o charakterze stylistycznym, interpunk-

⁴ *Obrona Lwowa 1939*. Tom 1: *Dokumenty 1—16 września* (341 s.)..., s. 25, 33, 34, 36, 72—74, 76, 78—79, 102, 116—117, 186, 188, 190—191, 200, 203, 208, 214, 221, 223, 237, 246—248, 250, 257, 260, 281, 286—287, 292, 296, 302—303.

⁵ *Ibidem*, tom 1, s. 22 .

⁶ Na przykład *ibidem*, tom 1, s. 74 i in.; tom 2, s. 207, 239, 247 i in.

⁷ Na przykład *ibidem*, tom 1, s. 74 i in.

cyjnym, fleksyjnym i technicznym. Wskażę tutaj najważniejsze z nich, gdyż uwagi te mogą być przydatne w przygotowywaniu do druku następnych części publikacji albo w przypadku ponownego wydania recenzowanych dwóch tomów. W tomie 1. zob. s. 21, wers 2; s. 22, wers 27; s. 43, wers 23—26; s. 249—253, tekst 166—169. W tomie 2. zob. s. 44, tekst 281, wers 1; s. 387, wers 13.

W podsumowaniu należy jednoznacznie stwierdzić, że z niecierpliwością czekać będziemy na kolejne części recenzowanego opracowania. Ramy objętościowe wyznaczone przez Redakcję czasopisma „Z Dziejów Prawa” nie pozwalają na bardziej szczegółowe dywagacje, ale mam nadzieję, że zainspirowałem badaczy naszej historii do korzystania z opiniowanych tu dwóch tomów zbioru tekstów źródłowych i następnych (miejmy nadzieję) części tej publikacji.

Bibliografia

Dokumenty obrony Lwowa. Opr. A. Leinwand. Warszawa 1997, 282 s.

Leinwand A.: *Odnalezione dokumenty Dowództwa Obrony Lwowa*. „Rocznik Lwowski” 1992, T. 2, s. 33—57.

Obrona Lwowa 1939. Tom 1: *Dokumenty 1—16 września* (341 s.). Tom 2: *Dokumenty 17—22 września* (421 s.). Red. nauk. A. Wesołowski. Copyright © 2018 by Tetragon [b.m.w.].

Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin. Red. A. Lityński. Katowice 2009, 869 s.